

## บทบาทสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระพุทธรูปนอนสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา\*

### The role of Architecture for Reclining Buddha in the Sukhothai period and Ayutthaya period

สิริเดช วังกรานต์ (Siridech Wangkran)\*\*

#### บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการศึกษาการออกแบบสถาปัตยกรรมวิหารพระนอนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ในบริเวณวัฒนธรรมภาคกลางของประเทศ ที่มีจุดมุ่งหมายศึกษาบทบาทและการออกแบบวิหารพระนอนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของผังวัด โดยการศึกษาใช้วิธีการสืบสวนความหมายของวิหารพระนอนผ่านวรรณกรรมและศิลปกรรม, คติความเชื่อที่เกี่ยวข้อง, พัฒนาการผังวัดที่มีวิหารพระนอนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นองค์ประกอบ รวมไปถึงการศึกษาบทบาทสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระพุทธรูปนอนสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตามที่นำเสนอในบทความนี้ โดยสรุปเป็นบทบาทของทั้ง 2 สมัยได้ดังนี้

1. สมัยสุโขทัย นิยมสร้างอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ เป็น "องค์ประกอบรอง" ของวัด จนต่อมาพัฒนาเป็นพระมณฑปประดิษฐานพระลีลาที่สร้างเป็น "ประธาน" ของวัด ที่มีผังจัตุรมุขที่รวมพระพุทธรูปทั้ง 4 (มีพระนอนปางสีหไสยาเป็น 1 ในนั้น) เข้าไว้ด้วยกัน โดยสมมติให้เป็นที่พักของพระพุทธเจ้าขณะดำรงพระชนม์ดำเนินพุทธกิจประจำวัน

2. สมัยอยุธยา มี 2 แบบหลัก แบบแรก วิหารพระนอนขนาดเล็ก(มีทั้งปางสีหไสยาและปางถวายพระเพลิง) ซึ่งนิยมสร้างเป็น "องค์ประกอบย่อย" ของวัด โดยเฉพาะพระนอนปางสีหไสยามักสมมติเป็นพระคันธกุฎี ส่วนแบบที่สอง พระนอนปางสีหไสยาขนาดใหญ่ นิยมสร้างเป็น "ประธาน" ของวัดและเป็นศูนย์กลางนอกพระนคร ซึ่งมักสมมติถึงพุทธประวัติเหตุการณ์สำคัญ ที่เน้นแสดงมหาบุรุษลักษณะและสภาวะพุทธะในลักษณะเหนือจริง

---

\* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หัวข้อ "การศึกษาการออกแบบสถาปัตยกรรมวิหารพระนอนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงสมัยรัชกาลที่ 5" วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2557, รศ.เสนอ นิลเดช ที่ปรึกษาหลัก และรศ.สมคิด จิระทัศนกุล ที่ปรึกษาร่วม

This article is part of a thesis "A Study of architectural design of Vihara for Reclining Buddha in the early Rattanakosin period to King Rama V" the Degree Master of Arts Program in History of Architecture Department of Architecture and Related Arts Graduate School, Slipakorn University Academic Year 2014, Thesis Advisors : Assoc.Prof.Saner Nildech and Assoc.Prof. Somkid Jiratassanakul.

\*\* นักศึกษาระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร (pakgood@hotmail.com) student of the Degree Master of Arts Program in History of Architecture Department of Architecture and Related Arts Graduate School, Slipakorn University.

## Abstract

This article is part of a study about Vihara for Reclining Buddha in the early Rattanakosin period to King Rama IV in the central part of Thailand, where there were own uniqueness of architectural design in which were built or renovated by Siamese elites. It observes the meaning of Reclining Buddha, the concepts and beliefs, Viharas of Reclining Buddha development plan of Buddha area which are in their composition, including Viharas of Reclining Buddha in the previous era. especially, there are in the Sukhothai period and Ayutthaya period. According to the scope of this article, it is concluded;

1. Sukhothai period satisfied to build Architecture for Reclining Buddha is the secondary composed of the Buddha areas, Later evolved into Mandapa of the Four Pastures is the heart of Buddha areas, their means to the abode of Buddha and practices of Buddha

2. Ayutthaya period satisfied to build two characteristics; first, small Vihara for Reclining Buddha is the subordinate element of Buddha areas that means to mostly the abode of Buddha (besides, Reclining Buddha cremation posture). Second, large Vihara for Reclining Buddha is mostly the heart of Buddha areas and center of perimeter (besides, key element of Buddha areas at metropolis) that means to important events of Buddha on the concept of Buddha surrealistic approach.

## บทนำ

สถาปัตยกรรมซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปนอน (เป็นพระพุทธรูปประธานของอาคาร) นั้นมีหลายแห่งที่น่าสนใจทั้งทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมและคติความเชื่อ เพราะเป็นอาคารที่มีความพิเศษในการจัดวางพื้นที่โดยประดิษฐานพระนอนซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีการประดิษฐานในลักษณะที่ทอดองค์ไปในทางยาว (สมคิด จิระทัศนกุล, 2549 : 68-70) ต่างจากพระพุทธรูปปางอื่นๆที่ประดิษฐานในทางตั้ง โดยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นั้นปรากฏสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระนอนที่ขึ้นขึ้นนำสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ในบริเวณวัฒนธรรมภาคกลางของประเทศไทยหลายแห่งที่ปัจจุบันยังคงสภาพดีและมีหลักฐานเอกสารวัตถุแวดล้อมพอสมควรในบทความนี้มุ่งเน้นประเด็นการศึกษาบทบาทของสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระพุทธรูปนอนในสมัยสุโขทัยและอยุธยาในฐานะองค์ประกอบหนึ่งในผังเขตพุทธาวาสวัด ซึ่งเป็นแนวทางสู่การศึกษาการออกแบบทางสถาปัตยกรรมวิหารพระนอนสมัยรัตนโกสินทร์และการนำเอาองค์ความรู้ไปประยุกต์สร้างสรรค์ต่อไป

## วิธีการศึกษา

ในการศึกษาสถาปัตยกรรมประดิษฐ์ฐานพระพุทธรูปนอนในสมัยสุโขทัยและอยุธยาเน้นใช้เครื่องมือและวิธีการ ดังนี้

1. ทบทวนวรรณกรรมและการศึกษาที่ผ่านมา
2. ศึกษาบทบาทของพระนอนในวรรณกรรมและศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนา นิยายเกรวาทในบริเวณวัฒนธรรมภาคกลางของไทย
3. ศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการและคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิหารพระนอนสมัยสุโขทัยและอยุธยา
4. แยกหมวดหมู่ข้อมูลแล้ววิเคราะห์บทบาทวิหารพระนอนสมัยสุโขทัยและอยุธยาในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของผังวัดเขตพุทธาวาส
6. สรุปผล

## พระนอนในวรรณกรรม

พระนอนคือ การนอนของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ตอนตรัสรู้จนถึงปรินิพพานปรากฏหลักฐานแรกเริ่มในวรรณกรรมที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนา 2 ชิ้น นั่นคือพระไตรปิฎกและพระอรรถกถา รวมถึงปรากฏสืบเนื่องในเอกสารรุ่นต่อมาซึ่งเอกสารทั้งหมดล้วนมีเนื้อความคล้ายตามความในพระไตรปิฎกและพระอรรถกถา โดยพระนอนมี 2 ลักษณะ คือ

### ลักษณะสี่ไสยา

เป็น 1 ในการนอน 4 อย่างที่เรียกว่าแบบสี่ไสยาหรือตาคดไสยาเป็นการนอนแบบผู้มีสติ ซึ่งมีลักษณะคือ ปลายเท้าสังฆาฏิเป็น 4 ชั้น สำเร็จสี่ไสยาสน์ ด้วยพระปัสเบียงขวา ทรงชันพระบาทเหลื่อมพระบาท มีพระสติสัมปชัญญะ ทรงมนสิการสัญญาในอันเสด็จลุกขึ้น (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530 เล่มที่ 21, 2530:344-345) ปรากฏในพุทธประวัติ ดังนี้

1. พระนอนปางสี่ไสยาตอนดำเนินพุทธรกิจประจำวัน (พระสูตรและอรรถกถา เล่มที่ 1 ภาคที่ 1 , 2525 : 147-156) ดังที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่เหล่าสาวกและภิกษุในหอบประชุม (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530 เล่มที่ 13, 2530:27) หรือครั้งที่พระอานนทร์รำพึงถึงการดำเนินพุทธรกิจประจำวันของพระพุทธเจ้า ณ พระคันธกุฎี หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว (พระสูตรและอรรถกถา เล่มที่ 1 ภาคที่ 1, 2525:77-78) ที่สำคัญคือพระนอนลักษณะนี้มีการวางทิศที่แตกต่างจากตอนปรินิพพานอยู่อย่างชัดเจน คือ พระองค์ทรงหันพระเศียรไปทางทิศใต้, หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกและเหตุการณ์ตอนนี้มักพรรณนาอย่างสมจริง

2. พระนอนปางสี่ไสยาตอนปรินิพพาน มีบริบทที่พระพุทธเจ้าปรับบนแท่นระหว่างต้นสาละหรือต้นรังคัง ซึ่งมักมีการพรรณนาอย่างเหนือจริง ความในพระอรรถกถากล่าวถึงไม้สาละคู่ผลิดอกออกผลนอกฤดูกาล มีดอกมณฑารพ และจุนจันทรอันเป็นของทิพย์ร่วงมาจากอากาศ ทั้ง 3 อย่างล้วนไปปรายลงมาพระสรีระของ

พระพุทธเจ้า มีดนตรีอันเป็นทิพย์ประโคมอยู่ในอากาศเพื่อบูชาพระพุทธเจ้าซึ่งประทับบนเตียงปรินิพพานรายรอบด้วยพระอานนท์และพระสงฆ์หมู่ใหญ่, เทวดาในหมื่นโลกธาตุ, พวกเจ้ามัลละ โอโรส ชายา บริษัทและอำมาตย์, สุกัทพปริพาชก (พระสูตรและอรรถกถา เล่มที่ 2 ภาคที่ 1, 2525:443-447)

3. พระนอนปางสีหไสยาในตอนยมกปาฏิหาริย์ เป็นลักษณะที่มีการพรรณนาอย่างเหนือจริงและเน้นการแสดงปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า ดังที่พระองค์ได้เนรมิตองค์และแสดงอิริยาบถแตกต่างกันพร้อมๆกันเป็นคู่ๆ พระนอนปางสีหไสยาเป็นหนึ่งในอิริยาบถที่แสดงในเหตุการณ์นี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530 เล่มที่ 31, 2530:153-155)

4. พระนอนปางสีหไสยาตอนอสุรินทราหูเข้าเฝ้าเป็นลักษณะที่มีการพรรณนาอย่างเหนือจริงและเน้นการแสดงปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าเช่นกัน ดังเมื่ออสุรินทราหูปรารถนาจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแต่คำนึงถึงขนาดอันใหญ่โตของตนเองจะไม่สามารถโน้มตัวมองดูพระพุทธเจ้าได้ พระพุทธเจ้าจึงได้แสดงตนในอิริยาบถที่ดูเตี้ยที่สุด คือนอนแบบสีหไสยาที่เตียงหน้าคันทกฏี แต่เมื่ออสุรินทราหูมาเข้าเฝ้ากลับมีขนาดเล็กจนต้องแหงนมองพระพุทธเจ้า (พระสูตรและอรรถกถา เล่มที่ 1 ภาคที่ 2, 2525:27) ซึ่งในสมัยอยุธยาปรากฏคติ ความเชื่อนี้ในโครงการฉลองพระพุทธไสยาสน์ดังความในจารึกในวิหารพระนอนวัดป่าโมกข์ พระราชนิพนธ์ของพระเจ้าบรมโกศเมื่อครั้งยังเป็นกรมพระราชวังบวรในสมัยพระเจ้าท้ายสระ ในพ.ศ. 2270 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2558)

#### ลักษณะในตอนถวายพระเพลิง

เป็นพระนอนอีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏมหาปรินิพพานสูตร พระพุทธเจ้าได้ตอบพระอานนท์เกี่ยวกับการปฏิบัติในพระสรีระพระตถาคต ความว่า ...ดูกรอานนท์ เขาห่อพระสรีระพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าใหม่แล้วซับด้วยสำลี แล้วห่อด้วยผ้าใหม่ โดยอุบายนี้ ห่อพระสรีระพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้า ๕๐๐ คู่ แล้วเชิญพระสรีระลงในรางเหล็กอันเต็มด้วยน้ำมัน ครอบด้วยรางเหล็กอื่น แล้วกระทำจิตกาธารด้วยไม้หอมล้วน ถวายพระเพลิงพระสรีระพระเจ้าจักรพรรดิ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530 เล่มที่ 10, 2530:155) พุทธลักษณะในตอนนี้ที่ช่างได้นำมาตีความตามพระอรรถกถา และมักสร้างให้ลักษณะเป็นพระนอนในหีบหรือหีอนอนหงายโดยพระสรีระของพระพุทธเจ้าได้ยื่นพระบาทออกจากหีบเพื่อให้หมากัปปสนมัสการ

ลักษณะพระนอนในวรรณกรรมพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นมีความสอดคล้องกับการสร้างสรรค์ศิลปกรรม โดยบทความนี้เน้นเฉพาะเรื่องสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระพุทธรูปนอน ดังนี้

#### พระพุทธรูปนอนและอาคารสมัยก่อนสุโขทัย

ในบริเวณพื้นที่วัฒนธรรมภาคกลางของไทย ปรากฏพระพุทธรูปนอนปางสีหไสยาอย่างแพร่หลาย (ขณะที่พระนอนปางถวายพระเพลิงพบไม่มากนัก) โดยมีพุทธลักษณะพื้นฐานเหมือนกัน คือ นอนตะแคงขวา พระเศียรหนุนบนพระเขนย พระหัตถ์ขวาประคองพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายทาบบนพระเพลขา พระบาทวางซ้อนตั้งฉากสนิทกัน โดยสมัยทวารวดีศิลปกรรมรูปพระนอนปางสีหไสยาแบบประดิษฐานอยู่กับที่ (ติดตาย) หลายแห่ง เช่น ภาพปูนปั้นนูนต่ำตอนยมกปาฏิหาริย์ ที่ถ้ำจาม เขาสุ จ.ราชบุรี, ภาพจำหลักหินนูนต่ำตอนปรินิพพานพบที่ถ้ำผาโกล เขาสุ เช่นกัน ส่วนในบริเวณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ของไทย มักปรากฏ

ประติมากรรมพระนอนประดิษฐานในถ้ำ เช่น ภาพสลักรูปพระนอนปางสี่ไสยาที่ภูโปและภูค่าว ภาพสลักรูป ฯลฯ ส่วนพระพุทธรูปนอนปางสี่ไสยาที่ประดิษฐานในพระวิหารนั้นมีพบเช่นกัน ที่พระวิหารเก่า วัดพระปฐมเจดีย์ จนครปฐม ซึ่งปัจจุบันไม่หลงเหลือหลักฐานแล้ว และที่วัดธรรมจักรเสมาราม นครราชสีมา อย่างไรก็ตามอาคารประดิษฐานพระนอนปางสี่ไสยาในสมัยนั้นหลงเหลือสภาพน้อยมากจนยากที่จะทราบว่าเดิมมีลักษณะเช่นใดซึ่งศิลปกรรมรูปพระนอนปางสี่ไสยาแบบประดิษฐานอยู่กับที่ในสมัยทวารวดีนี้มีการวางทิศทางการนอนที่หลากหลาย อีกทั้งมักมีลักษณะที่แสดงถึงรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่น

### สถาปัตยกรรมประดิษฐานพระพุทธรูปนอนสมัยสุโขทัย

ผังเขตพุทธาวาสวัดสมัยสุโขทัยมีลักษณะแผนผัง 3 แบบแผนหลัก คือ 1.แบบแผนทั่วไป สร้างพระเจดีย์หรือพระมณฑปเป็นประธานของวัดแล้วมีพระวิหารตั้งอยู่ด้านหน้า 2.แบบแผนสมัยสุโขทัยตอนปลายที่รับอิทธิพลรูปแบบ สถาปัตยกรรมอยุธยาเข้าไปประกอบ โดยสร้างพระเจดีย์พระปรางค์ หรือพระมณฑปเป็นหลักประธานของวัด แล้วมีพระวิหารตั้งอยู่ทางด้านหน้าเช่นเดียวกัน แต่จะมีพระอุโบสถมารวมประกอบเพิ่มบนแนวแกนหลักตั้งอยู่ด้านหลัง 3.แบบแผนสุโขทัยในเขตพื้นที่เมืองศรีสัชนาลัย โดยสร้างพระเจดีย์หรือพระปรางค์ร่วมกับพระมณฑปวางเป็นหลักประธาน แล้วมีพระวิหารวางอยู่ทางด้านหน้า

ส่วนอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ (ที่มีพระนอนปางสี่ไสยาประดิษฐานอยู่ด้วย) อาทิ พระวิหาร 2 หลังที่สร้างชิดกันประดิษฐานพระพุทธรูปยืน เดินและนอน ที่วัดพระพายหลวง สุโขทัย, วิหารโถงประดิษฐานพระนอน 1 องค์และพระนั่ง 2 องค์ ที่วัดพระแก้ว กำแพงเพชร , พระมณฑปประดิษฐานพระนอน 1 องค์ และพระนั่ง 3 องค์ ที่วัดพระนอน กำแพงเพชร นอกจากนั้นวัฒนธรรมสุโขทัยได้พัฒนาแบบแผนการประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆในอาคารเดียวกันเป็นรูปแบบเฉพาะตัวขึ้นนั่นคือการสร้าง พระมณฑปประดิษฐานพระสี่อิริยาบถ ได้แก่ ที่มณฑปวัดพระเชตุพน สุโขทัย และวัดพระสี่อิริยาบถ กำแพงเพชร ที่สำคัญคืออาคารประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆดังที่กล่าวมานี้ นิยมสร้างอยู่ในแนวแกนหลักของวัด โดยเฉพาะมณฑปพระสี่อิริยาบถนั้นปรากฏเป็นประธานของวัด

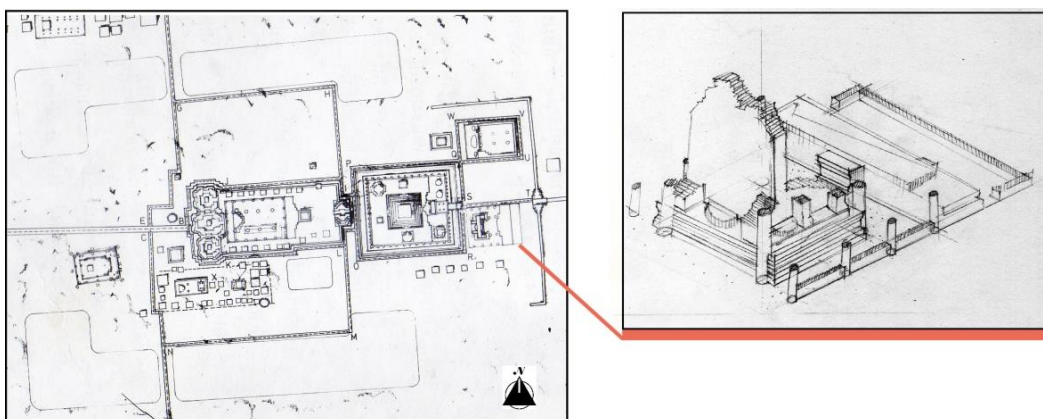
ส่วนผังอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ มักสร้างห้องซึ่งประดิษฐานพระนอนปางสี่ไสยาวางทิศทางตามคติทิศเบื้องหัวนอนหันหลังชิดกับผนังของอาคาร มีพื้นที่สักการะด้านหน้าและมีทางเข้าหลักจากทางด้านหน้า ส่วนมณฑปพระสี่อิริยาบถมีการวางทิศทางของพระนอนที่แตกต่างออกไป อาจเนื่องด้วยต้องคำนึงถึงการประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง 4 ปางในภาพรวม (พระนอนปางสี่ไสยาเป็น 1 ในนั้น) โดยมีผังจัตุรมุข บริเวณกลางผังมีแกนกลางรับโครงสร้างหลังคา ส่วนพระพุทธรูปตั้งชิดผนังแกนกลางเป็นพระพุทธรูปประธานในแต่ละมุขและมีพื้นที่สักการะด้านหน้า

### บทบาทสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระพุทธรูปนอนสมัยสุโขทัย

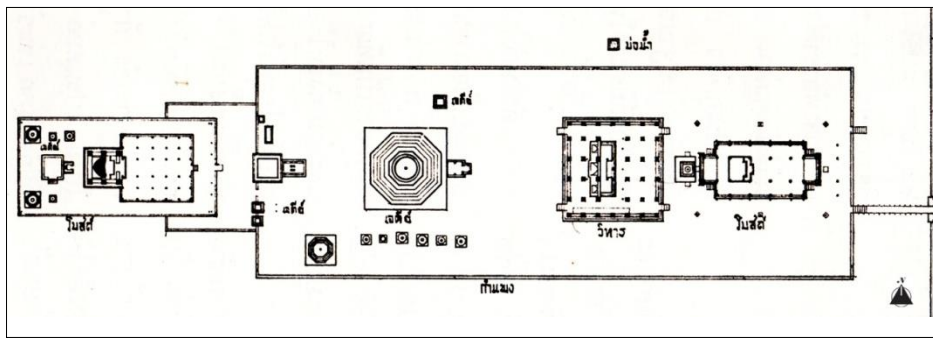
พระมณฑปสมัยสุโขทัยนิยมประดิษฐานพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่คับแน่นอาคาร ซึ่งไม่ได้มีไว้เพื่อประกอบศาสนพิธีแต่สร้างขึ้นเพื่อเสมือนหนึ่งการจำลองพระคันธกุฎี (สมคิด จิระทัศนกุล, 2545: 56) ซึ่งแบบแผนดังกล่าวน่าจะได้รับอิทธิพลจากลังกาทั้งทางตรงและทางอ้อมพร้อมกับการรับพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่สำคัญคือราวปี พ.ศ.1841 เมื่อพระมหาเถรศรีศรัทธาไปสืบทอดศาสนาในศรีลังกานานถึง 10 ปีก่อนจะกลับมา

เผยแพร่พุทธศาสนาในรัฐสุโขทัย และถัดมาราวปี พ.ศ.1900 พระอโนมทัสสีและพระสุนเภระนำพุทธศาสนาแบบนิกายลังกาวงศ์เก่าขึ้นมาจากเมืองนครพินมายังสุโขทัย และสุดท้ายราวปีพ.ศ.1972 เมื่อพระธรรมคัมภีร์นำพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ใหม่จากศรีลังกาผ่านไปยังอยุธยา พิษณุโลก เชียงใหม่และเชียงใหม่ (ประเสริฐ ณ นคร, 2549: 31-32) แบบอย่างสถาปัตยกรรมต่างๆ จึงเข้ามาพร้อมๆกับการรับศาสนาดังกล่าว (วิโรจน์ ชีวาสุทธาวร, 2534:15-23) ซึ่งอาคารประดิษฐานพระพุทธรูป (รวมทั้งพระนอนซึ่งพบเฉพาะปางสีหไสยา) ที่ลังกาจะเรียกว่า ปฎิมาพระ โดยในลังกาสสมัยแรกนั้นนิยมสร้างพระนอนในถ้ำธรรมชาติโดยตั้งพระนอนหันพระพักตร์ออกสู่ทางเข้าถ้ำ จนในสมัยต่อมาได้มีการตัดแปลงถ้ำมากขึ้น ดังมีการสร้างผนังและประตูด้านหน้าขึ้นและในที่สุดจึงมีการสร้างอาคารประดิษฐานพระนอน ดังเช่น ที่ Daladamaluva สมัยโปโลนนาวะ (พ.ศ.1589-1653) เมืองโปโลนนาวะ (Silva, 1988: 250-253, 412-414) นอกจากนั้นที่ลพบุรี ยังมีการสร้างปฎิมาพระหลายๆปางตั้งอยู่ใกล้กัน เป็นลักษณะการสลักหินแกรนิตขนาดใหญ่เป็นประติมากรรมรูปพระพุทธรูปนั่ง พระยืนและพระนอน มีวิหารคลุมตั้งอยู่ใกล้กัน สร้างในรัชสมัยพระเจ้าปรากรมพาทูที่ 1 ระหว่างพ.ศ.1696-1729 (ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555: 35-56, 234-235)

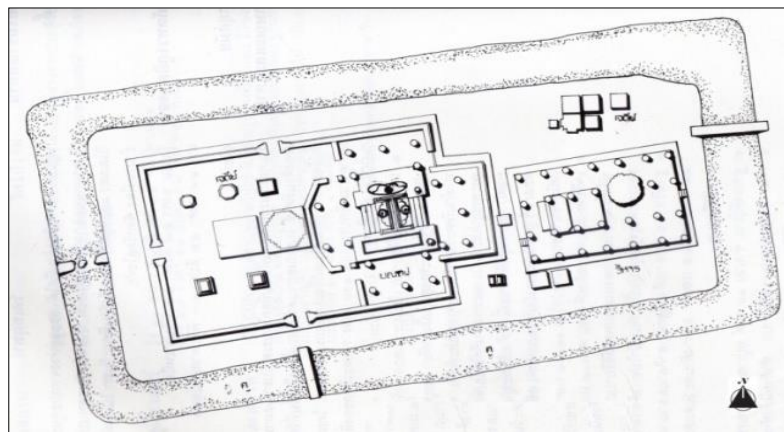
ในแง่ความหมายพระมณฑปประดิษฐานพระสิริยาบถสมัยสุโขทัยนั้นพิเศษ เจียรจันทรพงษ์ได้อธิบายว่าสื่อถึงพระคันธกุฎีเช่นเดียวกับพระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ค้ำแน่นในซึ่งนิยมสร้างในสมัยสุโขทัยโดยทั่วไป หากแต่เน้นย้ำถึงว่าพุทธกิจ 5 ประการของพระพุทธเจ้า (พิเศษ เจียรจันทรพงษ์, 2545:99-113) ได้ครบถ้วนตรงตามความหมายที่ว่าสมมติให้พระพุทธเจ้าได้ดำรงพระชนม์ดำเนินพุทธกิจวัตรประจำวันในอิริยาบถทั้งสี่ที่สำคัญคือบาทบาทของอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆเข้าไว้ด้วยกัน ที่นิยมสร้างเป็นประธานหรือองค์ประกอบสำคัญของผังวัดนั้นโดยเฉพาะที่สร้างเป็นประธานของวัดนั้น เป็นการสร้างศูนย์กลางของวัดด้วยพระพุทธรูปตัวแทนของพระพุทธเจ้าขณะดำรงพระชนม์ ซึ่งเป็นผังอีกแบบแผนหนึ่งที่ต่างจากแบบแผนของผังที่สร้างพระเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ที่หลายแห่งบรรจุพระบรมธาตุอันเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าเมื่อปรินิพพานไปแล้ว.



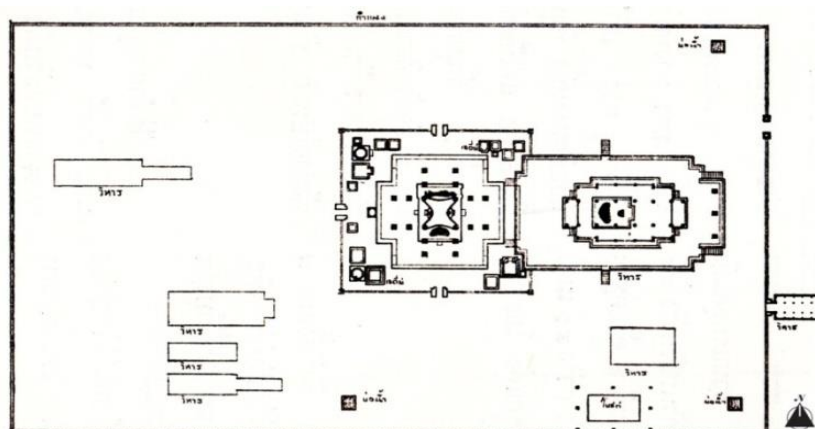
ภาพที่ 1 (ซ้าย) ผังและภาพลายเส้นกลุ่มพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปเดิน ยืนและนอนวัดพระพายหลวงสุโขทัย (ที่มา: ดัดแปลงจาก มณีรัตน์ ท้วมเจริญ, เรียบเรียง,ทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี, กรมศิลปากร, 2531), 124.)



ภาพที่ 2 ผังวัดพระนอน กำแพงเพชร (ที่มา: กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองศรีสัชนาลัย พ.ศ.2508-2512 (พระนคร:กรมศิลปากร, 2514),12.)



ภาพที่ 3 (ซ้าย) ผังวัดพระพายหลวง สุโขทัย (ที่มา: มณีรัตน์ท้วมเจริญ, เรียบเรียง, ทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 194.)



ภาพที่ 4 (ขวา) ผังวัดพระสี่อิริยาบถ กำแพงเพชร (ที่มา: กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองศรีสัชนาลัย พ.ศ.2508-2512 (พระนคร: กรมศิลปากร, 2514), 14.)

### สถาปัตยกรรมประดิษฐานพระพุทธรูปนอนสมัยอยุธยา

พัฒนาการผังเขตพุทธาวาสวัดสมัยอยุธยาในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น วัดสำคัญมีแบบแผนที่นิยมสร้างพระปรารักษ์หรือพระเจดีย์เป็นประธานหลักของวัด ล้อมรอบด้วยระเบียงคดแล้วมีพระวิหารตั้งด้านหน้าพระอุโบสถตั้งด้านหลัง ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนกลางนิยมสร้างเจดีย์ประธานให้มีขนาดเล็กลงและให้ความสำคัญกับพระอุโบสถมากขึ้น บางวัดมีการนำพระอุโบสถมาไว้ข้างหน้าพระเจดีย์หรือพระปรารักษ์ประธานแทนตำแหน่งของพระวิหาร จนกระทั่งถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย พระอุโบสถมีความสำคัญมากขึ้นจนกลายเป็นประธานหลักของวัด เช่น วัดบรมพุทธาราม อยุธยา, วัดพระนอน กำแพงเพชร

ส่วนพระนอนปางสีหไสยาสร้างประดิษฐานในพระวิหาร 2 ลักษณะ คือ วิหารพระนอนขนาดเล็กที่สร้างตั้งแยกออกมาจากกลุ่มอาคารหลักรวมถึงไม่ได้อยู่ในแนวแกนหลักหรือแนวแกนรองของผังวัดที่สร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น วิหารพระนอน ที่วัดธรรมิกราช, วัดพุทไธสวรรย์, วัดใหญ่ชัยมงคล อยุธยา, วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก (เป็นพระนอนปางถวายพระเพลิง) หากแต่วิหารพระนอนทั้งหมดนั้นไม่ปรากฏหลักฐานที่บ่งชี้ยุคสมัยในการสร้างได้อย่างชัดเจน

อีกลักษณะคือ วิหารพระนอนปางสีหไสยาที่มีขนาดใหญ่(พระนอนมีขนาดยาวเกิน 20 เมตรขึ้นไป) ซึ่งนิยมสร้างเป็นประธานของวัดที่ตั้งอยู่นอกพระนคร เช่น วิหารพระนอนที่วัดป่าโมกข์, วัดขุนอินทประมูล อ่างทอง และวิหารพระนอน วัดพระนอนจักรสีห์ สิงห์บุรี เป็นต้น นอกจากนี้ที่วัดโลกยสุธาราม อยุธยา ปรากฏวิหารพระนอนที่ตั้งขวางแนวแกนหลักของผังเขตพุทธาวาสวัดโดยองค์พระนอนหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตกซึ่งเป็นทางด้านหลังของวัด

ในแง่ทิศทางการประดิษฐานองค์พระนอนในพระวิหารที่พบในสมัยอยุธยาทั้ง 2 รูปแบบที่กล่าวมาข้างต้นนั้น นิยมประดิษฐานองค์พระโดยวางแนวให้พระเศียรไปทางทิศตะวันออก ขณะที่พระนอนที่หันพระเศียรตามคติเบื้องหัวนอน(หันพระเศียรไปทางทิศใต้) พบไม่มากนัก เท่าที่พบคือ ที่วัดใหญ่ชัยมงคล, วัดป่าโมกข์ และพระนอนศิลปะแบบอู่ทองที่วัดพระรูป สุพรรณบุรี สำหรับผังของพระวิหารเท่าที่หลงเหลือหลักฐานชัดเจน เช่น ที่วัดธรรมิกราช, วัดพุทไธสวรรย์ และวัดป่าโมกข์ นิยมประดิษฐานพระนอนตรงกลางของพื้นที่ภายในและมีทางเดินรอบ รวมถึงมีทางเข้าสู่องค์พระด้านพระบาท

### บทบาทสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระพุทธรูปนอนสมัยอยุธยา

ผังวัดสำคัญของรัฐอยุธยาในช่วงยุคสมัยต้นโดยเฉพาะที่ประกอบด้วยพระปรารักษ์และระเบียงคดล้อมรอบนั้น สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์เรื่องศูนย์กลางจักรวาลแบบพุทธศาสนา ที่มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง (สมคิด จิระทัศนกุล, 2545:45-47) ซึ่งกษัตริย์อยุธยานิยมสร้างสถานะตนเองเป็นเทวราชา จักรพรรดิราชและอนาคตพุทธเจ้าโดยวิหารพระนอนขนาดเล็กในสมัยอยุธยานี้จะหมายถึงพระคันธกุฎี ดังที่เป็นคติที่มีการกล่าวถึงในเอกสารหลายชิ้น ได้แก่ จดหมายเหตุระยะทางราชทูตลังกาเข้ามาขอคณะสงฆ์ที่กรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ.2294 สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ บันทึกว่าวิหารหนึ่งในวัดมหาธาตุ อยุธยา นั้นมีการประดิษฐานประติมากรรมรูปพระนอนสีหไสยาอยู่ในพระคันธกุฎี มีประติมากรรมรูปพระอานนทหนึ่งถือเชิงเทียนทองในพระหัตถ์ขวา และเอกสารอีกชิ้นคือจารึกวัดพระคันธกุฎี ในพ.ศ.2298 ที่มีเนื้อความว่า ...แล้วจึงถวายนามว่าวัดพระ

คันธกุฎี อนึ่งซึ่งทรงพระดำริให้ทำไว้ทั้งนี้... (ข้อความลบเลือน)...ให้เหมือนพระอาการเมื่อพระองค์เทศนาสั่งสอน  
พระสงฆ์ทั้งปวงเมื่อเวลาพบ คำแลวิสัยปัญหาเทวดา เมื่อ...(ข้อความลบเลือน)...พระองค์เสด็จเข้าที่ทรงน้ำ  
พระอานนท์ถวายผ้าชุบสร้ง..." (ศุณย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2558)

สำหรับพระนอนปางปรีนิพพานและปางถวายพระเพลิงนั้นปรากฏในศิลปกรรมสมัยอยุธยาอย่าง  
แพร่หลายเช่นกัน เพียงแต่พระนอนในพระคันธกุฎีนั้นเป็นการแสดงถึงการดำรงพุทธกิจประจำวันของ  
พระพุทธเจ้าซึ่งไม่เน้นสภาวะความเป็นพุทธะแบบเหนือจริงของพระพุทธเจ้า ต่างจากตอนตรัสรู้ ตอนยมก  
ปาฏิหาริย์ ตอนเทศนาดาวดึงส์และตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ ซึ่งมีนักวิชาการได้อธิบายงานจิตรกรรมฝาผนังสมัย  
อยุธยาตอนปลายถึงต้นรัตนโกสินทร์นั้น ว่าภาพจักรวาล (หลังพระประธานพระอุโบสถ-ผู้ศึกษา) ที่มีเรื่องพุทธ  
ประวัติแทรกอยู่ด้วยนั้นนอกจากจะแสดงความหมายของพื้นที่กามภูมิในฐานะที่เป็นจักรกัปปัตตสมบัติแล้ว ยังอาจ  
แสดงนัยเปรียบเทียบอีกระดับว่า บุคคลเมื่อเข้าถึงพุทธสภาวะแล้วย่อมมีอานุภาพยิ่งใหญ่เหนือกว่าพระเจ้า  
จักรพรรดิและเทพทุกชั้นภูมิ นอกจากนั้นเหตุการณ์ตอนยมกปาฏิหาริย์ ตอนเทศนาดาวดึงส์ และตอนเสด็จลง  
จากดาวดึงส์นั้น สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพรรณนาไว้ในพระปฐมสมโพธิกถา เอกสารสมัย  
รัตนโกสินทร์ อย่างเหนือจริงแสดงถึงอานุภาพของพระพุทธเจ้าที่อยู่เหนือจักรวาลทั้งปวงเช่นกัน (เสมอชัย  
พูลสุวรรณ, 2539:109-121) จากข้อสังเกตนี้เมื่อไปขยายความต่อพบว่า พระนอนในคันธกุฎีที่ปรากฏทั้งในพระ  
อรรคถาหรือจารึกต่าง ๆ ล้วนไม่ได้พรรณนาถึงจักรวาลเลย อย่างไรก็ตามพระนอนในเหตุการณ์สำคัญในพุทธ  
ประวัติ ไม่ว่าจะเป็น ตอนอสูรินทราหุ, ตอนปรีนิพพาน ฯลฯ ในวรรณกรรมพุทธศาสนาตั้งแต่พระไตรปิฎกจน  
พระปฐมสมโพธิกถานั้นก็ล้วนเป็นการพรรณนาสภาวะความเป็นพุทธะแบบเหนือจริงของพระพุทธเจ้า ดังนั้นจึงตั้ง  
ข้อสังเกตได้ว่า "วิหารพระนอนขนาดเล็ก" ที่วัดพุทไธสวรรย์ วัดใหญ่ชัยมงคล อยุธยา อาจหมายถึงคันธกุฎีหรือ  
เหตุการณ์ในพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นองค์ประกอบย่อยที่อยู่นอกแกนหลักและแกนรองของ ผังวัดใน  
สมัยอยุธยาตอนต้น ขณะที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลกนั้น หมายถึงตอนถวายพระเพลิงดังที่ลักษณะทาง  
กายภาพบ่งบอกชัดเจนอยู่แล้ว

ส่วน "วิหารพระนอนขนาดใหญ่" นิยมสร้างเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกพระนครศรีอยุธยา ดังความใน  
พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา ที่เป็นพระนอนปางไสยาขนาดใหญ่ถึง 4 แห่งจาก 7 แห่ง...(๑) พระพุทธ  
ไสยาศน์วัดป่าโมกข์ ยาวเส้นห้าวา ๑ (๒)พระพุทธไสยาศน์วัดพระนอนจักรี ยาว ๑๖ วา ๑ (๓)พระพุทธไสยาศน์  
วัดขุนอินทประมูล ยาว ๑๘ วา ๑ (๔)พระพุทธไสยาศน์วัดโพธิ์อรุณภูมิ(ไม่มีการค้นพบว่าเป็นที่ใด-ผู้เขียน) ยาว ๑๕  
วา ๑ ส่วนอีก 3 แห่ง ได้แก่ พระประทมและพระประโทณ ที่นครปฐม, รอยพระพุทธบาทและพระพุทธฉาย  
ที่สระบุรี ขณะที่ในพระนครศรีอยุธยามีมหาธาตุเป็นหลักของเมืองจำนวน 5 องค์ได้แก่...(๑) พระมหาธาตุวัด  
พระราม ๑ (๒)พระมหาธาตุวัดมหาธาตุ ๑ (๓)พระมหาธาตุวัดราชบูรณ ๑ (๔)พระมหาธาตุวัดสมรโกฏ ๑ (๕)  
พระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์ ๑ (พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง, 2551: 105-107)  
โดยเฉพาะวัดมหาธาตุนี้ที่เป็นที่จำพรรษาของพระสังฆราชฝ่ายคามวาสี ขณะมีกลุ่มสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกพระนครที่  
นิยมสร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์ขนาดใหญ่ นั้นอาจจะเป็นวัดฝ่ายอรัญญิกเป็นหลัก ดังปรากฏชื่อวัดป่าโมกข์  
และวัดโพธิ์อรุณภูมิ (สมคิด จิระทัศนกุล, 2558) ที่สำคัญรัชสมัยอยุธยาตอนปลายก็ให้ความสำคัญต่อ  
พระนอนเป็นอย่างยิ่ง ดังเช่น การปฏิสังขรณ์วิหารพระนอน วัดป่าโมกข์ ในปีพ.ศ. 2271 สมัยพระเจ้าท้ายสระ  
และการปฏิสังขรณ์และฉลองวัดพระนอนจักรีสิทธิ์ สิงห์บุรีรวมทั้งไปนมัสการวัดขุนอินทประมูล สมัยพระเจ้าอยู่หัว

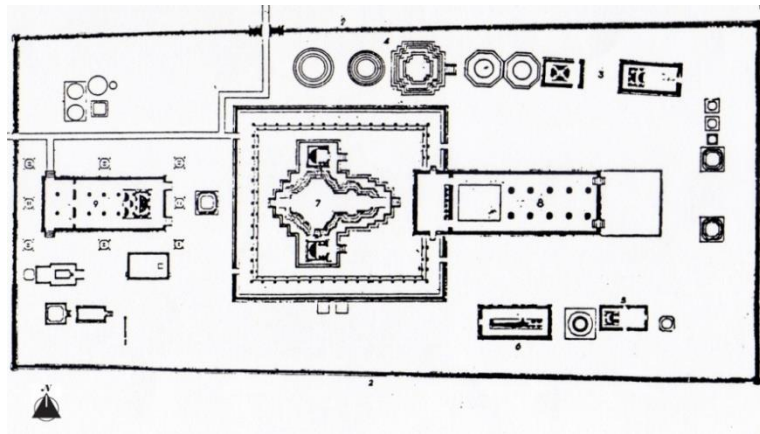
บรมโกศ (คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 2507: 469-472)

โดยเฉพาะพระนอนวัดป่าโมกข์นี้มีความสำคัญเพราะเป็นพุทธสถานเพียง 1 ใน 2 แห่งนอกอยุธยา ร่วมกับรอยพระพุทธรูป เขาสะแกจันทร์ สระบุรี ที่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศรับสั่งให้ข้าราชการพาราเขตต์ลงไปนมัสการในปีพ.ศ.2294 (จดหมายเหตุระยะทางราชทูตลังกาเข้ามาขอคณะสงฆ์ที่กรุงศรีอยุธยา, 2473:63-66) ซึ่งในแง่ความหมายน่าจะหมายถึงตอนอสุรินทราหูเข้าเฝ้าตั้งความในโคลงเรื่องการชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ดังกล่าวไปแล้ว นอกจากนั้นพระนอนองค์นี้มีการประดิษฐานองค์พระตามคติทิศเบื้องหัวนอน ในส่วนพระบาทของพระนอนวัดป่าโมกข์นั้นไม่มีเครื่องหมายใด ซึ่งข้อสังเกตทั้งหมดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระนอนวัดป่าโมกข์ก่อนปฏิสังขรณ์นั้น อาจจะหมายถึงพระนอนในคันธกุฎีคล้ายกับวิหารพระนอนขนาดเล็ก หากแต่ภายหลังการปฏิสังขรณ์จึงมีการใส่คติพระนอนปางโปรดอสุรินทราหูลงไปเนื่องจากพระนอนขนาดใหญ่องค์อื่นๆไม่มีองค์ใดหันพระเศียรตามทิศเบื้องหัวนอนเลย ที่สำคัญคือบางแห่งหลงเหลือรูปจักรที่ฝ่าพระบาททั้ง 2 ข้าง อันเป็นเครื่องหมายที่แสดงมหาบุรุษลักษณะ อาทิ ที่วัดโลกยสุธาราม วัดขุนอินทประมูลอย่างไรก็ตามไม่อาจสรุปได้ว่าพระนอนขนาดใหญ่ที่วัดอื่นๆ ในสมัยอยุธยาจะมีความหมายเช่นใดแต่ที่ชัดเจนคือพระนอนกลุ่มนี้มักสร้างเป็นประธานของวัด มีหน้าที่เป็นสถานที่จาริกแสวงบุญและศูนย์กลางนอกพระนคร โดยตั้งข้อสังเกตได้ว่าอาจสื่อถึงพุทธประวัติเหตุการณ์สำคัญ ที่พรรณนาถึงสภาวะพุทธะในลักษณะเหนือจริงของพระพุทธเจ้า ซึ่งนอกจากที่วัดป่าโมกข์แล้ว ยังมีพระนอน ที่วัดโลกยสุธารามซึ่งมีลักษณะอย่างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ที่แสดงถึงความเป็นจักรพรรดิราช (เสนอ นิลเดช, 2558) อันเป็นบทบาทที่ต่างจากพระนอนขนาดเล็ก และในแง่ความเป็นศูนย์กลางนอกพระนครก็ต่างจากศูนย์กลางพระนครที่เป็นพระปรางค์หรือพระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ ศูนย์กลางจักรวาลไตรภูมิอันได้แก่มหาธาตุหลักของพระนครศรีอยุธยา.

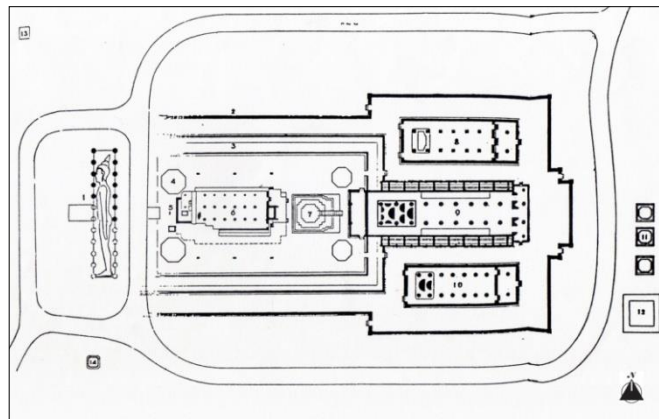
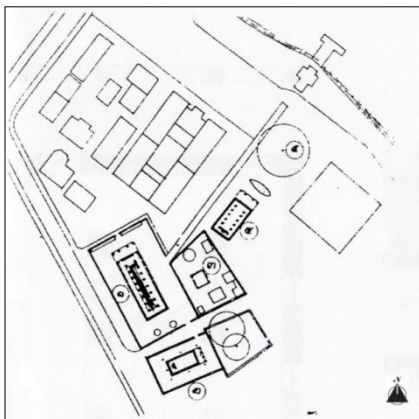


ภาพที่ 5 (ซ้าย) พระนอนที่วัดโลกยสุธาราม อยุธยา (ที่มา: จากการสำรวจ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2557)

ภาพที่ 6 (ขวา) พระนอนที่วัดป่าโมกข์ อ่างทอง (ที่มา: จากการสำรวจ เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2555)



ภาพที่ 7 ผังวัดพุทไธสวรรย์ ออยุธยา (ที่มา: กองโบราณคดี กรมศิลปากร. ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ 1 (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี, 2537), 268.)



ภาพที่ 8 (ซ้าย) ผังวัดป่าโมกข์ อ่างทอง (ที่มา: ต๋อวงศ์ นพคุณ, วิหารพระพุทธไสยาสน์(ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 25.)

ภาพที่ 9 (ขวา) ผังวัดโลกยสุธาราม ออยุธยา (ที่มา: กองโบราณคดี กรมศิลปากร. ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ 1 , 10.)

## สรุป

บทบาทสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระพุทธรูปนอนทั้งสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา โดยสรุปเป็นดังนี้

1. สมัยสุโขทัย นิยมสร้างอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ เป็น "องค์ประกอบรอง" ของวัด นิยมทำผังเป็นห้องๆ ซึ่งมีห้องประดิษฐานพระนอนปางสี่ไสยาวางทิศทางตามคติทิศเบื้องหัวนอนหันหลังชิดกับผนังของอาคาร มีพื้นที่สักการะด้านหน้าและมีทางเข้าหลักจากทางด้านหน้า จนต่อมาพัฒนาเป็นพระมณฑปประดิษฐานพระสี่อริยาบถ สร้างเป็น "ประธาน" ของวัด ที่มีผังจัตุรมุขที่รวมพระพุทธรูปทั้ง 4 (มีพระนอนปางสี่ไสยาเป็น 1 ในนั้น) ประดิษฐานหันหลังชิดผนังแกนกลางที่อยู่กลางผัง เป็นพระพุทธรูปประธานในแต่ละมุขและมีพื้นที่สักการะด้านหน้า โดยสมมติให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าขณะดำรงพระชนมดำเนินพุทธกิจประจำวัน ซึ่งเป็นผังอีกแบบแผนหนึ่งที่ต่างจากแบบแผนของผังที่สร้างพระเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาเป็นประธานของวัดอันเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าเมื่อปรินิพพานไปแล้ว

2. สมัยอยุธยา มี 2 แบบหลัก คือวิหารพระนอนขนาดเล็ก(มีทั้งปางสีหไสยาและปางถวายพระเพลิง) นิยมสร้างเป็น "องค์ประกอบย่อย" ของวัดที่สร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น ที่มีแบบแผนการสร้างพระปรางค์หรือพระเจดีย์เป็นประธานของวัด โดยวิหารพระนอนปางสีหไสยาขนาดเล็กสมมติถึงพระคันธกุฎี ส่วนพระนอนปางสีหไสยาขนาดใหญ่ นิยมสร้างเป็น "ประธาน" ของวัดและเป็นศูนย์กลางนอกพระนครศรีอยุธยา (นอกจากนั้น มี 1 แห่งสำคัญ คือ ที่วัดโลกยสุธาราม ที่สร้างวิหารพระนอนเป็น "องค์ประกอบสำคัญ" ของวัด) โดยวิหารพระนอนปางสีหไสยาขนาดใหญ่จะสมมติถึงพุทธประวัติเหตุการณ์สำคัญ ที่เน้นแสดงมหาบุรุษและสภาวะพุทธะอันมีลักษณะแบบเหนือจริง นอกจากนี้วิหารพระนอนขนาดใหญ่ในฐานะศูนย์กลางนอกพระนครนั้นถือเป็นแบบอย่างที่ต่างจากศูนย์กลางในพระนครที่เป็นพระปรางค์ประดิษฐานพระบรมธาตุ.

อย่างไรก็ตามผังวิหารพระนอนปางสีหไสยาทั้ง 2 แบบมีลักษณะคล้ายกัน คือ นิยมประดิษฐานพระนอนหันพระเศียรไปทางทิศตะวันออกตั้งตรงกลางผังโดยมีทางเดินรอบและมีทางเข้าหลักของอาคารจากทางพระบาท.

#### ข้อเสนอแนะ

การศึกษาสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระนอนสุโขทัยและสมัยอยุธยานั้นควรมีการศึกษาในประเด็นต่างๆเพิ่มเติมเพื่อตรวจสอบหรือต่อยอดองค์ความรู้ต่อไปนี้

- ประติมานวิทยาของพระนอน
- รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมซึ่งควรมีการรังวัดและเขียนแบบอย่างอย่างครบถ้วน ละเอียด และเป็นระบบ
- การเปรียบเทียบพระนอน, รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม กับวัฒนธรรมอื่นที่อาจมีความสัมพันธ์หรือส่งอิทธิพลในเรื่องสถาปัตยกรรมประดิษฐานพระนอนต่อกัน ดังเช่น ลังกา ล้านนา ล้านช้าง พม่า ฯลฯ.
- การเปรียบเทียบบทบาทระหว่างพระปรางค์ประดิษฐานพระบรมธาตุ ศูนย์กลางในพระนครกับวิหารพระนอนปางสีหไสยาขนาดใหญ่ ศูนย์กลางนอกพระนคร ว่าอาจจะเกี่ยวเนื่องกับคณะสงฆ์ 2 ฝ่ายคือ ความวสีและอรัญวาสี

#### กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ รศ.เสนอ นิลเดช และรศ.สมคิด จิระทัศนกุล ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

#### เอกสารอ้างอิง

##### ภาษาไทย

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. (2507). พระนคร: กรมศิลปากรมอบให้คลังวิทยาพิมพ์จำหน่าย.

จดหมายเหตุระยะทางราชทูตลังกาเข้ามาขอคณะสงฆ์ที่กรุงศรีอยุธยา. (2473). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์. นพคุณ ต่อวงศ์. (2548).วิหารพระพุทธไสยาสน์.กรุงเทพฯ:ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเสริฐ ณ นคร. (2549). ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด: รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ.” กรุงเทพฯ: มติชน.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530 เล่มที่ 10. (2530).

กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530 เล่มที่ 13. (2530).

กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2530.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530 เล่มที่ 21. (2530).

กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2530.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530 เล่มที่ 31. (2530).

กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2530.

พระสูตรและอรรถกถา เล่มที่ 1 ภาคที่ 1. (2525). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

พระสูตรและอรรถกถา เล่มที่ 1 ภาคที่ 2. (2525). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระสูตรและอรรถกถา เล่มที่ 2 ภาคที่ 1. (2525). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2545). หาดพระหาเจ้า: รวมบทความวิชาการเกี่ยวกับความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมของโบราณวัตถุและโบราณสถาน. กรุงเทพฯ: มติชน.

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2555). ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสน์และ

พุทธศิลป์ระหว่างศรีลังกา พม่า และไทย: เอกสารประกอบโครงการเสวนาวิชาการ  
ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ “ความสัมพันธ์ไทยกับศรีลังกาผ่านพุทธศาสน์-พุทธศิลป์”

กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2558). จารึกในวิหารพระนอนวัดป่าโมกข์. เข้าถึงเมื่อ 20 เมษายน 2558. เข้าถึงได้

จาก [http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe\\_detail.php?id](http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id)

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2558). จารึกวัดพระคันธกุฎี. เข้าถึงเมื่อ 20 เมษายน 2558. เข้าถึงได้จาก

[http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe\\_image\\_detail.php?id=639](http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=639)

สมคิด จิระทัศน์กุล. (2549). “สถาปัตยกรรมพระวิหารพระพุทธไสยาส.” ใน วิหารพระนอนวัดโพธิ์. สน สีสมาตราง

และคนอื่นๆ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.

สมคิด จิระทัศน์กุล. (2545). วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. (2530) “กลุ่มพระพุทธรูปสี่อริยาบถในศิลปะสุโขทัย: ความหมายทางพระพุทธศาสนา  
บางประการ.” เมืองโบราณ ปีที่ 13, 3 (กรกฎาคม-กันยายน, 2530): 57-61.

เสนอ นิลเดช. (2545). ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสมอชัย พูลสุวรรณ (2539). สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2551) “พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง(ฉบับความสมบูรณ์).”

ใน มรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา.วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ.กรุงเทพฯ: อนุชาคนย์  
วิโรจน์ ชีวสุทธาวร.(2534) “การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัย กรณีศึกษาวัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า  
จังหวัดสุโขทัย.” วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม  
มหาวิทยาลัยศิลปากร.  
อนุวิทย์ เจริญศุภกุล.(2526)“คติจักรวาลพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ที่มีอิทธิพลต่อแบบเมืองและสถาปัตยกรรม  
ในประเทศ.” อักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษครบรอบ 15 ปี 6, 1: 328-336.

#### ภาษาต่างประเทศ

Silva Roland. (1988). Religious architecture in early and medieval Sri Lanka : a study of the  
thupa, bodhimanda, uposathaghara and patimaghara. Druk: Krips Repro Meppel.